R. Kwantes

In memoriam Simon Lambertus van der Wal

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 135 (1979), no: 2/3, Leiden, 195-204

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

Prof. Dr. S. L. VAN DER WAL †

IN MEMORIAM

SIMON LAMBERTUS VAN DER WAL

20 JUNI 1910 — 29 DECEMBER 1978

Simon van der Wal was een van die Nederlanders, die op jonge leeftijd, zonder enige directe of indirecte binding met dat land te hebben (gehad), in de ban van Indonesië raakten. In zijn geval betekende het, dat hij tot het einde van zijn werkzame leven uitermate geboeid bleef door de bewoners van dat land en de geschiedenis van hun betrekkingen met Nederland. Met zijn intelligentie, werkkraft en doorzettingsvermogen zou hij zich in vele richtingen hebben kunnen ontplooien, maar hij koos de indologie-studie aan de rijksuniversiteit te Utrecht. Het is aannemelijk, dat de keuze van universiteit zal zijn beïnvloed door zijn herkomst uit een zeer gelovig, protestants milieu en de daarmee, zeker in die jaren, samengaande behoudende politieke sympathieën. Maar het is typerend voor Van der Wals onafhankelijkheid van geest en zijn hang naar redelijkheid dat zijn keuze mede werd bepaald door de bij hem gewekte indruk, dat men "Utrecht het levenslicht niet gunde". "Dat vond ik" — zo verklaarde Van der Wal in een interview, afgedrukt in het Utrechtse studentenblad *De Wortel* van mei 1974, "toen een nog al arrogant, monopolistisch standpunt. Min of meer uit reactie daarop heb ik gekozen voor Utrecht." De hem kenmerkende afkeer van conflict-situaties werkte op dit punt 45 jaar later nog door. Als initiatiefnemer tot en eindredacteur van een verzameling herinneringen van oud-ambtenaren bij het binnenlands bestuur in Nederlandsch-Indië, dat in 1977 verscheen onder de titel *Besturen Overzee*, zorgde hij ervoor dat het hooggeleerde dispuut tussen Leiden en Utrecht (1925), en de daardoor opgeworpen controverse, in dat boek niet een te zwaar accent gekregen heeft. De keuze van "Utrecht" zou voor Van der Wal van beslissende betekenis worden voor zijn verdere loopbaan. Daar werd niet alleen het fundament gelegd voor zijn functioneren als bestuursambtenaar, maar tijdens zijn utrechtse studieperiode zette hij ook de eerste stap op de weg van de geschiedvorsing met zijn proefschrift *De motie-Keuchenius, een koloniaal-historische studie over de jaren 1854-1866* (1934).

Bespiegelingen over hetgeen mogelijk (niet) zou zijn gebeurd, indien

Van der Wal niet voor "Utrecht" had gekozen, passen niet bij iemand voor wie feiten het zwaarst wogen. Maar toch is er aanleiding voor de vraag of de geschiedbeoefening een zo grote rol in zijn leven zou zijn gaan spelen, indien niet prof. dr. C. Gerretson zijn leermeester was geweest. Van der Wal gaf op deze vraag zelf antwoord, toen hij in een brief van 11 febr. 1969 aan mevrouw C. E. Gerretson-Harmsen schreef: "U weet dat ik het als een blijvend voorrecht beschouw leerling van Gerretson geweest te zijn. Het contact met hem behoort tot de beste herinneringen aan vroegere jaren. Ik weet ook dat door hem mij de liefde voor geschiedenis is ingegeven en dat ik in de eerste plaats aan hem mijn wetenschappelijke loopbaan dank."

Wat boeide de jonge Van der Wal in Gerretson? Hij zei daarover zelf iets tijdens het eerder genoemde interview: "Ik vond hem een schilderachtige, fantasierijke, typisch dichterlijke man, die altijd prikkelde tot tegenspraak, maar je toch volkomen vrij liet." Kan er sprake zijn geweest van karakter-verwantschap tussen deze, overigens zo uiteenlopende persoonlijkheden? Het vermoeden wordt gewekt bij lezing van o.m. de volgende woorden, die mr. G. Vonk in het dagblad *De Telegraaf* van 9 februari 1954 schreef over de politicus Gerretson bij gelegenheid van diens 70ste verjaardag: Gerretson "is tevens een bescheiden mens, die — godsdienstig als hij is" . . . "de menselijke kleinheid in hart en nieren heeft. Bovendien is hij innerlijk charmant en zijn lach is dikwijls verrassend als door een plots doorbrekende zon."

Van der Wals wetenschappelijke werk beïnvloedde duidelijk de start van zijn (korte) loopbaan als bestuursambtenaar. Zijn leerperiode bracht hij door in Mr. Cornelis, een ressort grenzend aan de residentie Batavia. Daar maakte hij kennis met de staatsrechtelijke en praktische facetten van het al tamelijk ver in de richting van indonesianisatie gevorderde bestuursstelsel op Java. Na ongeveer twee jaar werd hij naar het departement van binnenlands bestuur gehaald, waar hij onder leiding van C. H. J. R. de Waal op het kantoor voor de bestuurs-hervorming in aanraking kwam met problemen op het gebied van de staatsrechtelijke ontplooiing van Indië en met de visie daarop in het regeringscentrum.

Het departementale werk liet hem voldoende ruimte voor het onderhouden van zijn belangstelling voor de geschiedenis-wetenschap. In deze periode werd Van der Wal lid en vervolgens bestuurslid van de afdeling geschiedenis van het Bataviaasch Genootschap, terwijl hij bovendien behoorde tot een groep onderzoekers, die onder leiding van prof. dr. J. H. A. Logemann het staatsrecht van de V.O.C. bestudeerde.

In 1939 werd Van der Wal, als controleur bij het binnenlands bestuur, overgeplaatst naar de residentie Sumatra's Westkust, waar hij de eerste aanzet tot uitvoering van de bestuurs hervorming aan de basis, in de vorm van de instelling van onderafdelingsraden, kon meemaken. Na een korte voorbereiding op een zelfstandige functie, in de onderafdeling Fort van der Capellen, werd Van der Wal controleur van de onderafdeling Soeliki, afdeling Lima Poeloeh Koto. Het was een ressort van middelmatige omvang, maar voor een jong bestuursambtenaar met summiere "Westkust-ervaring" een niet geringe uitdaging, omdat er enkele haarden waren van fel religieus-nationalistische aard. Hoewel vóór het uitbreken van de oorlog met Japan sluimerend, bleek de aanwezigheid daarvan maar al te duidelijk in de periode van gezagsschemer tussen de capitulatie van Nederlandsch-Indië op 8 maart 1942 en de 9e april van dat jaar, de datum waarop de bezetter Van der Wal uit zijn ambt zette en hem interneerde.

Uit een kort verslag, dat hij na de oorlog (31 december 1945) in opdracht van de resident van Sumatra's Westkust schreef, blijkt hoe groot de onrust, vooral onder jongeren in zijn onderafdeling, werd na het bekend worden van de japanse overwinning. Plichtsgetrouw en loyaal tot het uiterste, is Van der Wal samen met een inspecteur en enkele agenten van de Veldpolitie, met terzijdestelling van eigen belang of zorg om eigen veiligheid, op de onrusthaarden afgegaan. Hij voorkwam daarmee een volledige ineenstorting van het overheidsgezag.

De climax van de op-de-proef-stelling van zijn kwaliteiten als bestuurder en als mens, kwam op 9 april 1942. De commandant van de japanse eenheid, die naar Soeliki was gestuurd om de overdracht van het bestuur aan het districtshoofd van Soeliki te regelen, vroeg aan de menigte, die op het voorerf van de controleurswoning was verzameld, wijzende op Van der Wal: *orang baik atau tidak?* (een goed mens of niet?). Na een ogenblik van beklemmende stilte kwam het antwoord: *orang baik*. Het was een jonge vaccinateur, wiens sympathie voor *Indonesia merdeka* bekend was, die het verlossende woord had gesproken. Met dat simpele woordje *baik* was Van der Wal ten voeten uit getekend. Het kan op vele manieren worden geïnterpreteerd. Begrepen op Van der Wal staat het b.v. voor: volstreekte toewijding en inzet waar het zijn taakvervulling betrof; belangstelling voor en hulpvaardigheid tegenover collega's en leerlingen, zonder overigens kritiek te sparen of eigen overtuiging te verloochenen. In de grond van zijn wezen een beminnelijk man, die het conflict schuwde, kon hij, onder druk van de omstandigheden, vasthoudend, zelfs fel zijn. De confrontatie van

meningen ging hij niet uit de weg, als de feiten hem daartoe noopten.

De na zijn gevangenzetting volgende 3½ jaar in japanse kampen schaadden Van der Wal ernstig in lichamelijk opzicht, maar niet geestelijk. Van dit laatste getuigt een opmerkelijk verslag, dat hij in de jaren 1943-1945 in het geheim voor zijn naaste familieleden schreef en dat hij later de titel gaf: "Verhalen over het leven in ons kamp". Hij toont zich daarin een scherp waarnemer, maar een mild beoordelaar van zijn mede-gevangenen. Ronduit verbazingwekkend was zijn vermogen afstand te nemen van de hem omringende kamp-ellende. Zijn eerbied voor harde feiten behield zelfs hier de overhand. Alleen op zeldzame momenten breekt naar buiten wat hem innerlijk het meest verontrustte: de zorg om het lot van vrouw en kinderen.

Na de japanse capitulatie in 1945 was Van der Wal ruim een jaar met ziekteverlof in Nederland. In 1947 keerde hij naar Indië terug, op zijn oude plaats op het departement van binnenlands bestuur, waar hij onder leiding van De Waal meewerkte aan de voorbereiding van de hervormingen op staatsrechtelijk gebied, die o.m. voortvloeiden uit de vorming van deelstaten binnen een voor de toekomst gedachte indonesische federatie.

De soevereiniteitsoverdracht in 1949 betekende voor Van der Wal niet, zoals voor velen van zijn collega's, beëindiging van zijn werk in Indonesië. Als ambtenaar van de (nederlandse) buitenlandse dienst bleef hij tot eind september 1955, het laatst als hoofd van de politieke afdeling, verbonden aan het Nederlandse Hoge Commissariaat te Djakarta. Gelukkig is hem de directe confrontatie met de laatste fase van afbraak van de nederlands-indonesische betrekkingen in de jaren 1955-1956 bespaard gebleven. Door langdurige ziekte kon hij eerst in 1957 de voor hem bestemde functie gaan vervullen van hoofd van het bureau politieke zaken Indonesië van het ministerie van buitenlandse zaken.

In die tijd ontwikkelde zich bij enkele geïnteresseerden een gevoel van verontrusting over het ongunstige beeld, dat vooral buiten Nederland werd getekend van het door ons land gevoerde koloniale beleid.

In De Telegraaf van 31 augustus 1957 schreef Gerretson b.v. in een kritische beschouwing van dr. J. Romeins *De eeuw van Azië* (1956) o.m.: "Het versterkte mij in de overtuiging, dat een deskundige, op de ware feiten gegronde geschiedenis van de laatste jaren van Nederlandsch-Indië dringend noodzakelijk is".

Tot de verontrusten behoorde ook Van der Wal die, zoals prof. dr. W. Ph. Coolhaas, tot wie hij zich richtte, hem aanduidde, als "historisch geïnteresseerd ambtenaar van buitenlandse zaken" in 1959 de aandacht

vestigde op duitse publikaties uit 1957, die blijk gaven van ondeskundigheid en anti-nederlandse geest. Het besef in de kring van hoogleraren-historici, dat men niet langer passief mocht blijven, leidde in 1960 tot de oprichting van de Commissie Bronnenpublicatie betreffende de geschiedenis van Nederlandsch-Indië 1900-1942 van het Nederlands Historisch Genootschap (C.B.N.I.). Haar voorzitter werd prof. dr. I. J. Brugmans. Prof. dr. W. Ph. Coolhaas was haar eerste secretaris.

Het was een gelukkige coïncidentie, dat de toenmalige secretaris-generaal van het ministerie van buitenlandse zaken, dr. H. N. Boon, en in het bijzonder de regeringscommissaris voor indonesische aangelegenheden, mr. N. S. Blom, het belang van de te ondernemen studie onderkenden. Het kostte daardoor Brugmans en Coolhaas geen moeite te bereiken, dat Van der Wal de gelegenheid werd gegeven, als "ter beschikking gesteld ambtenaar van de buitenlandse dienst" de samenstelling van de bronnenuitgaven op zich te nemen.

Zonder aarzeling, men mag wel zeggen met veel enthousiasme, heeft Van der Wal de geboden gelegenheid aanvaard om zijn bijdrage te leveren aan een vorm van geschiedschrijving, die de ook door hem gelaakte eenzijdige benadering van de beschrijving der nederlands-indonesische betrekkingen sinds 1900, op onverdachte wijze zou kunnen compenseren.

Afkerig als hij was van speculatieve beschouwingen, legde hij met zijn bronnenverzamelingen een nieuwe grondslag voor de nederlandse (en buitenlandse) geschiedschrijving over die betrekkingen.

Toen hij — na 1968 — zijn directe bemoeiingen met de C.B.N.I.-uitgaven had moeten beëindigen (hij had inmiddels wel het secretariaat van de commissie van Coolhaas overgenomen) in verband met het aanvaarden van een regeringsopdracht bronnen-uitgaven te verzorgen met betrekking tot het nederlands-indonesische conflict in de jaren 1945-1950, schreef hij op 9 maart 1970 in een brief aan een particuliere relatie: "Ik stel mij maar tevreden met het materiaal voor een zakelijke, onpartijdige beoordeling aan te dragen en heb veel plezier in deze bezigheid".

Terecht heeft Van der Wal altijd weersproken, dat de C.B.N.I.-bronnenpublicaties een apologetisch karakter hebben. Maar wel heeft bij de keuze van het eerste onderwerp van de serie, t.w. het onderwijs-beleid, de behoefte om aan de buitenwereld te tonen dat het nederlandse koloniale beleid ook constructieve, onbaatzuchtige facetten had, een rol gespeeld.

In een snel tempo voltooide Van der Wal — met de hulp van drie

medewerksters — de eerste vier delen in de serie van C.B.N.I.-uitgaven onder de titels: *Het onderwijsbeleid in Nederlands-Indië 1900-1940* (1963); *De Volksraad en de staatkundige ontwikkeling van Nederlands-Indië, eerste stuk 1891-1926* (1964); idem, *tweede stuk 1927-1942* (1965) en *De opkomst van de nationalistische beweging in Nederlands-Indië* (1967).

In 1968 verzorgde Van der Wal nog de uitgave van de *Herinneringen van Jhr. Mr. B. C. de Jonge* met brieven uit diens nalatenschap. Bij dit werk was de C.B.N.I. wel betrokken, maar het werk maakt geen deel uit van de onder haar auspiciën verschijnende serie.

Voor al de eerste twee delen van de C.B.N.I.-serie kregen veel lovende belangstelling van de pers. Ook verschillende vooraanstaande "oud-gasten" getuigden in brieven aan Van der Wal van hun waardering voor zijn werk.

Een belangrijke verdienste van het omvangrijke werk dat hij onder auspiciën van de C.B.N.I. verrichtte, is, dat de in Nederland, met name in de kring van jonge historici, toen bestaande afwijzende houding tegenover alles wat met ons koloniaal verleden samenhang, door de presentatie van de feiten heeft plaats gemaakt voor beter inzicht en groeiende weetgierigheid.

Een ander bijverschijnsel van zijn werk was, dat Van der Wals naam als geschiedvorser en deskundige-bij-uitstek op het gebied van de moderne geschiedenis van de nederlands-indonesische betrekkingen, in binnen- en buitenland bekendheid kreeg. Met het gevolg, dat in toenemende mate een beroep op hem werd gedaan voor het verstrekken van inlichtingen, het bemiddelen voor het openen van onderzoeksmogelijkheden in nederlandse archieven, het beoordelen van manuscripten en dergelijke meer. Het valt op dat de vele brieven die Van der Wal in dat verband schreef in het algemeen kort en bondig waren. Een bewijs van zijn vermogen zijn tijd efficiënt te gebruiken.

Zo groeide Van der Wal geleidelijk toe naar het ogenblik in september 1967, waarop zijn betekenis voor het historisch onderzoek erkenning vond in zijn benoeming als gewoon hoogleraar in de faculteit der letteren van de rijksuniversiteit te Utrecht, met de opdracht onderwijs te geven in de geschiedenis van de betrekkingen van Nederland (en andere europese landen) met de overzeese wereld. Een leerstoel, die vóór hem werd bezet door Coolhaas.

De leeropdracht was omvangrijk. De uitvoering moest in hoofdzaak beperkt blijven tot de betrekkingen met Indonesië. Naast de grote voldoening, die zijn benoeming op deze leerstoel Van der Wal moet

hebben gegeven, had zij ook duidelijke schaduwzijden, waarover hij overigens nooit klaagde. De betrekkelijke beslotenheid van de studeerkamer waarin hij zich aan een gemakkelijk overzienbare taak kon wijden en van waaruit hij naar behoefte en eigen inzicht, zijn contacten kon kiezen, maakte plaats voor een situatie, waarin nieuwe arbeids-terreinen aan de bestaande werden toegevoegd. Bovendien moest hij tijd en aandacht geven aan neven-activiteiten, waarvan men in deze tijd met te veel vanzelfsprekendheid aanneemt, dat zij behoren tot de taak van de hoogleraar, naast datgene waartoe hij in de eerste plaats is geroepen: het geven van onderwijs en het leveren van bijdragen aan de bevordering van zijn tak van wetenschap. Tot dit laatste moet overigens zeker zijn voortgezette werk op het gebied van de uitgave van bronnenpublicaties worden gerekend.

Nadat de Rijksc commissie voor vaderlandse geschiedenis op 29 januari 1969 de regeringsopdracht formeel had aanvaard, onder haar auspiciën de *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950* te laten verzamelen en bewerken, verscheen tussen 1971 en 1978 een indrukwekkende reeks van zeven delen als Rijks-geschiedkundige publicatiën (kleine series nos 36 t/m 39, 41, 44 en 45). Van der Wal legde kort voor zijn overlijden de laatste hand aan het achtste deel. Slechts een voorwoord moest nog worden geschreven. Hij had een groot persoonlijk aandeel in de totstandkoming van deze publikaties, zich concentrerend op de keuze van de op te nemen stukken; de (eind)redactie van de annotaties en de samenstelling der registers, al verzuimde hij niet — en terecht — steeds te wijzen op de onmisbare medewerking van mevrouw G. M. A. Bartstra-Rutherford Greeuw, drs. P. J. Drooglever, mevrouw mr. B. van Rhijn-van Goudoever (tot december 1977) en mej. drs. M. J. B. Schouten (daarna).

Wat de vervulling van zijn onderwijstaak betreft, is mogelijk de grootste verdienste van Van der Wal geweest, dat hij — in het voet-spoor van Coolhaas — de vorming van "Nachwuchs" op het gebied van de geschiedbeoefening betreffende de nederlands-indonesische betrekkingen, mede door zijn inspirerend voorbeeld, heeft gestimuleerd. Zeker, de tijd was er rijp voor. Men had voldoende afstand kunnen nemen van de dramatische ontwikkelingen in Nederlandsch-Indië na 1942. Maar Van der Wal heeft de nieuwe mogelijkheden onderkend en gebruikt.

Na een wat moeizaam begin, ontwikkelde zich — in het bijzonder bij doctoraal-studenten geschiedenis — belangstelling voor wat hij als docent te bieden had. Helaas kon hij de begeleiding van zes promovendi (onder wie Anak Agoeng Gde Agoeng) niet voltooien.

Van de organisaties, die zich direct of indirect bewegen op het gebied van de beoefening van de geschiedenis-wetenschap en/of (aspecten van) de culturele betrekkingen tussen Indonesië en Nederland, waarvan Van der Wal bestuurslid was, verdient het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in het bijzonder te worden genoemd. Dat werd met name van belang toen het overleg binnen het bestuur had geleid tot de beslissing o.a. op het gebied van de geschiedbeoefening inhoud te geven aan de uitvoering van het nederlands-indonesisch cultureel verdrag. Als lid van de in 1975 gevormde Stuurgroep voor het programma indonesische studiën in het kader van dat akkoord, vervulde Van der Wal, in samenwerking met zijn indonesische collega prof. dr. Sartono, een belangrijke brugfunctie. Het was een moeilijke, delicate zaak op het zo gevoelige gebied van de geschiedvorsing te komen tot vormen van samenwerking, die voor beide partijen bevredigend zouden zijn. De persoonlijkheid van Van der Wal, die het vermogen had zichzelf op de achtergrond te houden; die alle ruimte liet aan andere, in het bijzonder jonge historici; die bij intuïtie aanvoelde waar aan indonesische zijde gevoeligheden bestonden; die het geduld kon opbrengen westerse dadendrang in toom te houden maar die niettemin op het juiste ogenblik praktische oplossingen aan de hand kon doen, heeft er veel toe bijgedragen, dat de samenwerking vrucht dragend werd. In de eerste plaats in de vorm van twee nederlands-indonesische conferenties (de eerste in Noordwijkerhout, 1976, de tweede in Ujung Pandang, 1978) waar indonesische en nederlandse — vooral jonge — historici onderzoekresultaten uitwisselden en van gedachten wisselden. Zelf hechtte hij grote waarde aan de tweede vorm van samenwerking: de komst naar Nederland van (in eerste aanleg) zes jonge indonesische historici voor oriëntatie en aanvullende studie. Het was hem niet gegeven hun afscheid in het begin van dit jaar bij te wonen.

Naast het vele werk, dat Van der Wal verzette uit hoofde van hem toevertrouwde taken, wist hij toch nog tijd vrij te maken voor zaken, ongerekend het familieleven, waarvoor hij om persoonlijke redenen grote belangstelling had.

Zo verloochende hij zijn oud-bestuursambtenaarschap niet. Hij had er geen vrede mee, dat alleen het boek *Wij gedenken* (Utrecht 1956), een gedenkboek van de inmiddels reeds lang ontbonden Vereniging van ambtenaren bij het binnenlands bestuur in Nederlandsch-Indië, dat vrijwel onbekend is buiten de kring van die (oud-)ambtenaren, de voornaamste bron van informatie zou blijven over het werk van de bestuursambtenaar in Indië in de laatste decennia van de koloniale

periode. Toenemende belangstelling bij geschiedenis-studerenden voor dit, in Nederland weinig bekende, bestuurscorps, was voor hem mede een prikkel tot het nemen van een initiatief, dat leidde tot de uitgave van het boek *Besturen Overzee, herinneringen van oud-ambtenaren bij het binnenlands bestuur* (Wever, Franeker 1977).

Van veel oudere datum was Van der Wals grote wens de ambtsperiode van de laatste gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, jhr. mr. dr. A. W. L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer te beschrijven. Waarom juist Van Starkenborgh? Men kan slechts gissen naar het antwoord. Zeker is in elk geval, dat Van der Wal grote bewondering voor hem had. Een bewondering, die mogelijk stoelde op het waarnemen van kwaliteiten bij de oud-gouverneur-generaal, waaraan Van der Wal voor zichzelf grote waarde hechtte en die hij onder woorden bracht in zijn artikel in *NRC-Handelsblad* van 9 maart 1978, geschreven naar aanleiding van Van Starkenborghs 90ste verjaardag: "Zijn beleid was karakteristiek vanwege zijn redelijkheid en evenwichtigheid. Het was rechtlijnig in zijn doelstellingen en in zijn uitwerking tot in bijzonderheden doordacht. Aan de presentatie van het regeringsbeleid in de Volksraad stelde Van Starkenborgh hoge eisen. Zijn heldere, onopgesmukte stijl en zijn betoogtrant die gespeend was van fraseologie en aan misverstand geen ruimte liet, zijn in de politieke handelingen van dit college hier en daar duidelijk te herkennen."

In december 1972 schreef hij aan Van Starkenborgh, met wie hij regelmatig gesprekken voerde over zijn gekoesterde wens: "Het is U bekend hoezeer ik het zou toejuichen indien over Uwe bewindsperiode als gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië meer dan tot nu toe het geval is, zou worden gepubliceerd en met name dat dit tijdvak van Indische geschiedenis een wetenschappelijke behandeling zou vinden. Ik voel mij hiertoe zeer aangetrokken en ben dan ook voornemens de tijd, welke ik vrij kan maken aan dit onderwerp te besteden. Ook al mocht ik er door tijdsgebrek of anderszins niet in slagen deze gehele periode en alle aspecten van Uw beleid te behandelen, het zou mij reeds grote voldoening geven indien ik althans enige belangrijke onderwerpen, Uw beleid betreffende, in beschouwing zou kunnen nemen." Die wens kon niet in vervulling gaan. Van der Wal publiceerde wel het eerder genoemde artikel in *NRC-Handelsblad*. Het werd ook opgenomen in het, in het laatste kwartaal van 1978 verschenen boekje: *Jhr. mr. dr. A. W. L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer. Bijdragen tot een kenschets* (Donker, Rotterdam). In het tot stand komen van die uitgave had Van der Wal, op de achtergrond, een belangrijk aandeel.

Daarnaast schreef hij een bijdrage voor het Nieuwe Biografisch Woordenboek van Nederland over Van Starckenborgh.

Zeventien dagen nadat hij de laatste drukproef van die bijdrage had gecorrigeerd, brak Van der Wals levensdraad. Als was het een snaar waarvan de spankracht geleidelijk verminderde, maar die toch tot het uiterste gespannen moest blijven. Het einde kwam te vroeg, maar Van der Wals aan ervaringen en arbeidzaamheid rijke leven laat met name op het gebied waarvoor hij zich zo volledig inzette, onuitwisbare sporen na.

's-Gravenhage, juli 1979

R. C. KWANTES